

KUBREVİ TARİKATININ TÜRKMENİSTAN'DAKİ ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Durmuş TATLİOĞLU*

I-GİRİŞ

a) Yöntem Ve Veri Toplama

Türkmenistan'da tarikat ve dinselleşme olgusu üzerinde günümüzde pek çok şey söylenmesine rağmen bu konuda saha araştırması yok denecek kadar azdır. Kubrevi tarikatı üzerine yapılan bu incelemenin amacı, genelde toplumsal değişme perspektifinden Türkmenistan'da yaşayan insanlara bu tarikatın etkisini incelemektir. Türkmenistan dışında müritleri olan bu tarikatın uluslararası bağlantısı konusunda elimizde pek bilgi bulunmamaktadır. Araştırmanın yöntemi "katılarak gözlem, kaynak kişiler, video kamera ve literatür taraması" şeklindedir. Tanımlayıcı, betimleyici ve durum saptayıcı nitelikte olan bu çalışma tarikatın ve dinin etkisi teolojik düzeyde değil toplumsal bir olgu olarak ele alınıp incelenmiştir.

Toplumsal yapının bir ögesi olarak din ve tarikat olgusu, toplumdaki genel değişmeden bağımsız değildir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişme süreci içinde bunların değerler ve davranış biçimlerinde de değişme kaçınılmaz olacaktır. Her sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür ve bu bütün her zaman aynı olmayan bir hız ve tempoyla değişir. Bugün Türkmenistan'da İslami yeniden canlanış veya gelenekselleşme olarak adlandırılan olgu, bu önemli değişimin kendini ifade ediş biçimidir. Dinin değişen toplumsal yapıya uyum sağlama sürecidir. Bu süreçte din farklılaşma ve muhafazakar bir düşünce olarak önem kazanmaktadır.

Kubrevi tarikatı ile ilgili çalışma yapmak araştırmacıya yabancı olan bir konu değildir. Araştırmacının doktora konusu Rufa-i tarikatıdır. Kubrevi tarikatının kurucusu Necmettin Kubra'nın mezarının Türkmenistan topraklarında olması, araştırmacının da üç yıl Türkmenistan'da bulunması bu konu üzerinde inceleme yapmasında etkili olmuştur.

b) Sosyo-Kültürel Çerçeve

Türkmenistan'ın Taşhavuz vilayetinin Köhne-Ürgenç etrafına 8 Mart 1998'de araştırma ve inceleme yapmak için gittik. 8 Mart Türkmen toplumunda önemli bir gündür. Türkmenistan'ın ekonomisinde, sosyo-kültürel yapısında etkili olan kişilerin başında ayallar(kadınlar) gelmektedir. Bu gün Türkmen kadınlarının bayramıdır. Kadınlar bayramına Türkmenler ve orada yaşayanlar önem vermektedirler. Bayramda kadınlara çiçek veya herhangi bir hediye vermek Türkmenlerin adeti haline gelmiştir. Her gördüğün kadının bayramını kutlamak gerekir. O gün kadınların bayramını kutlamazsanız kırılmaktadırlar. Bu nedenle o gün kadınlara hediye alınır ve onların bayramı kutlanır.

Türkmenler arasında yaygın olan halk inancına göre ayallar(kadınlar) gününde mutlaka yağmur yağar. Bu nedenle bize bu geziye gitmememiz söylendi. Gerçekte o gün akşama kadar yağmur yağdı. Türkmenistan'da bulunduğum üç yıl içerisinde 8 Mart Kadınlar Bayramı günü yağmur yağdığını gözlemledim. Türkmenler, Kadınlar Bayramı'nda yağmurun yağma nedenini şu şekilde açıklamaktadır: "Ayalları (Kadınları) Hüda (Allah) çok hassas yaratmış. Kadınların duygusal yapıları vardır. Çağalarını (çocuklarını) yetiştirirken fedakarlık gösterdikleri için, bir

* C. Ü. İlahiyat Fak. Öğ. Üyesi, 1995-98 yılları arasında Türkmenistan'da sahası ile ilgili araştırma yapmıştır.

neslin yetiştirilmesinde gözyaşlarıyla bir fidanı sular gibi zahmet çektiklerinden Hüda onlar ağlamasını diye gökyüzünü ağlatmaktadır. Gökyüzü onlar adına sevinç gözyaşları dökmektedir"¹. Bu gün Allah kadınların ağlamasını değil sevinmesini istemektedir diye inanılmaktadır.

c) Coğrafi Ve Tarihi Çerçeve

Köhne-Ürgenç şehrine geldiğimizde okul müdürü İbrahim Bey ve Yahşi Murat Bey rehberlik yaptılar. Köhne-Ürgenç şehri eski ve yeni olmak üzere iki yerleşim alanına yayılmıştır. Tarihi yerler yeni yerleşim yerinden 7 km uzaklıktadır. Eski yerleşim yeri olan Köhne-Ürgenç şehrinin dört kapısı vardır. Birinci giriş kapısından sonra kervansarayla karşılaşmaktadır. Burası öncelleri dışarıdan gelen misafirler ve hayvanları için konaklama amacıyla kullanılmıştır. Kervansarayın çinileri ve sıvası dökülmüş harabe haldedir fakat dimdik ayakta durmaktadır. Burada buna benzer pek çok tarihi eser bulunmaktadır. Burada en çok ziyaret edilen yerlerin başında Necmettin Kubrevi'nin türbesi ve Karakapı Ata'nın türbesi gelir. Gezi anında burada Türkmen kadınlarını ziyaret ederken gördük ve onlarla kısa bir video röportajı yaparak ziyaretlerinin amacını öğrenmek istedik. Karakapı Ata'yı ziyarete gelen Türkmen ailesinden Cennet Tuvakbayova ile görüştük. Ziyaret sebeplerini şu şekilde açıkladı: "Benim özüm yaş vaktimde kesel boldum buraya geldim. Keselden kurtuldum. Sonra durmuşa çıktım, çagam olmadı, buraya geldim ve çagam oldu, şimdi ise kızım kesel boldu, onu getirdim, dua ettik inşallah geçeceğine inanıyorum" demiştir. Türkmen dilinden Türkiye Türkçe'sine aktaracak olursak "ben çocukluğumda hastalandım buraya geldim, iyi oldum. Sonra evlendim çocuğum olmadı, burayı ziyaret ettim çocuğum oldu. Şimdi ise kızım hasta oldu onu getirdim, dua ettik inşaallah geçeceğine inanıyorum". Burayı daha çok hasta olanlar dilek ve istekte bulunmak için ziyaret ediyor, dua ediyor, çaput bağlıyor, dilekte bulunuyor, isteği yerine gelirse burada kurban kesmektedirler.

Yahşi Murat Bey eski Köhne-Ürgenç şehrinin yedi metre toprağın altında olduğunu ifade etmiştir. Moğollar Köhne-Ürgenç şehrini ablukaya alıyorlar ve şehir halkına teslim olursanız kan dökmeyeceğiz diye söz veriyorlar. Halk teslim oluyor fakat evlerini terk etmek istemiyor. Cengiz Han şehrin içinden geçen ırmağın yolunu askerlerine kapattırarak suyu yerleşim yeri üzerine vermiştir. Halkı suda boğarak kan dökmeme sözünü tutmuştur. Tarihi anıtlar ve çok büyük minareler toprak altında kalmıştır. Halk üzerlerine suyun geldiğini görünce tarihi kitapları ve eserleri Kırk Molla denilen tepenin altındaki kütüphaneye dolduruyor ve üzerini toprakla kapayarak muhafaza ediyor. Günümüzde Amerikan kredileri ile bu kütüphane ve içindeki tarihi eserler kazı yapılmak suretiyle çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Köhne-Ürgenç şehrinde Müslüman ve Hıristiyan mezarları birarada bulunmaktadır. Hıristiyan mezarlarının başında bir tahtaya çakılmış üç tane haç şeklinde parça vardır ve en alttaki parça kırık gibi yatık olarak yapılmıştır. Bunu Hıristiyanlar ölen kişiye yas olarak dünyadan bir Ortadoksun ayrılışının üzüntüsünü belirtmek amacıyla yapmışlardır. Dikkat çeken diğer bir husus ise Hıristiyan mezarlarında, ölen kişinin resminin bulunması ve mezarın başına yedi basamaklı merdiven konulmasıdır. Bunun nedenini İrina Aleksandroviç şu şekilde açıklamıştır: "Hz. İsa göğe çıktığı için, burada yatan ve ona inanan kişinin de merdivenle ona ulaşacağı fikrinden kaynaklanmaktadır".

Müslüman olanlar ise Türkmen evliyalarının mezarlarını, kubbe şeklinde, normal insanlarınkini ise çadır veya ev şeklinde yüksek tümsekler halinde yapmışlardır. Müslüman mezarları kibleye (Kabe'ye) göre ayarlanmıştır.

¹ Oğul Nebat HAYTOVA, 50 yaşında, üniversite mezunu, Aşgabat'ta Türkmen-Türk Üniversitesi'nde çalışmaktadır.

Köhne-Ürgenç'te "Daş Medjit"adı verilen tarihi eserler müzesinin müdürü Yahşi Murat Aşirov, Necmeddin Kübra'nın türbesi ve yakınında bulunan müze hakkında bilgiler vermiştir. Necmeddin Kubrevi'nin türbesinin girişinde bulunan tarihi, kemer şeklindeki kapı öne doğru eğik durmaktadır. Türbenin çinileri ve Kur'an yazıları dökülmüş, bulabildiklerini tekrar tamir ve restore etmişlerdir. Türbenin boynunu bükmüşçesine durmasının sebebini şu şekilde açıklamıştır: "Pirler,evliyalar ve büyük zatlar büyükleme göstermeyip tevazu gösterdiklerinden türbeleri de onlar gibi devamlı tevazu halinde bulunmaktadır. Bu durum türbenin içinde yatan zatın yaşayış özelliğine uygunluk göstermektedir".

Necmeddin Kubra'nın yaşadığı dönemde İslam toplumlarında bulunan mekteplerden biri burada kurulmuştur. İlk İslam Üniversitesi olarak adlandırılmıştır. Necmeddin Kubra'nın 360 tane halifesi olmuş ve bunlar çeşitle yerlerde bu tarikatın şubelerini açmışlardır. Bu bölgeye 360 evliyalar denilmektedir. Buraya üçyüz altmışlar denmesinin diğer bir nedeni de şehrin ortasından geçen nahrin kollarının 360 tane olmasıdır. Üçüncü nedeni ise Mekke feth edildikten sonra Kabe'de bulunan Allah'ın suretleri diye anlatılan putların buraya getirilmiş ve müzede saklanmış olmasıdır. Örnek olarak müzede bulunan bir put şeklinin (yer, su, hava"asman", ateş, "od", Hüda'nın şekli olduğu görüşü yaygındır.

Türkmenler'de dört büyük veli vardır. Bunlar: "Priyar Veli, Daniyar Veli, Şihatar Veli ve Döven Veli"dir. Bu dört pirin mezarları da burada bulunmaktadır. Kim ömründe Necmettin Kubrevi'nin türbesini üç defa ziyaret ederse hac yapmış olacağına inanılmaktadır. Türkmenler tarafından burası ikinci Mekke olarak kabul edilir. Murat bey, müze içerisinde bulunan tarihi eserlerin yedi bin yıllık olduğunu söylemiştir. Müze içerisinde Necmettin Kubrevi'nin öğrencisi Cemil Can'ın Moğollar tarafından şehit edildikten sonra "sumru" şeklinde bir kuşun onun canını yani ruhunu alıp Huda'yla (Alah) konuşturacağı ve sonra cennete götüreceğini,çini bir fayansla yapılmış mezar taşının üzerine resmetmişler. Bu kuşun Tanrı ile insanlar arasında elçilik yaptığına inanılmaktadır.

Müze müdürünün bir diğer ilginç açıklaması da Türkmen boylarından olan Yomutlar için kutsal sayılan it (Türklerde bozkurt) içecek ve yiyeceklerinin verildiği "yalak" olarak isimlendirilen kutsal eşyadır. Hatta Yomutlar kurttan geldiği için İt'e, Hüda (Allah) demişlerdir. Eyumit, Yomut, yemit, denmesinin sebebi soylarının itten geldiği inancını taşımaktadırlar. Türkler ateşperest (odperest) olduklarında ölen insanları itlere yedirmelerinin sebebini, bunun tanrı olarak inanılmasının bir sonucudur diye açıklamışlardır.

Bir diğer açıklamada da Türkler göçebe olarak yaşadıkları için ölmüş olan kişilerin kemiklerini çadır nereye gitmiş ise "süngü"denilen içine kemiklerin bulunduğu bir sandukça ile taşımışlardır. Kemiklerin bulunduğu süngü, çadırın veya evin ilk girilen yerine asılarak atalarını unutmamalarını sağlamışlardır. Bu davranış Türklerin Atalar ruhuna inanmalarının bir sonucudur Köhne-Ürgenç'ten Amu-Derya(Ceyhun) ırmağı geçmektedir. Tarihte belli zamanlarda bu ırmağın yatağı değiştiği için halk suyun bulunduğu yere göç etmiştir. Örneğin buranın halkı Toprakkale'ye (Ürgenç'e 180 km.uzaklıkta) ve Özbekistan'a göç etmişlerdir. Özbekistan'da Yeni Ürgenç adıyla bir şehir kurmuşlardır. Günümüzde Amu-Derya'dan kanallarla su getirilmiştir.Tarihte burada çok büyük ilim adamları yetişmiştir. Ürgenç'te yetişen ilim adamlarının eserleri vardır. Bunlardan müzede eseri, ismi ve resmi olanlar şunlardır:

1-Ali İbni Sina (Tıpçı ve Filozof)

2-Beyruni (Matematikçi)

3-Muhammed Abdul Geldi (Türk Dilleri bilimcisi)

4-Zamahşeri (Tefsirci)

5-Muhammed İbnül Harezmi (Alim)

6-Necmeddin Kubra (Tasavvufçu ve Şair)

Köhne-Ürgenç, tarihte Harezmi'nin başkentliğini yapmış ünlü bir şehirdir.Şehrin dışında Daşkale, Bent ve dört tanede kervansaray kurulmuştur. Alkabilen kervansarayı şehrin ilk girişinde bulunmaktadır. Novır, Akçakale, Paragatçılık, Kocaeli gibi kervansaraylar da vardır.

Köhne-Ürgenç'e damgasını vuran tarihi minarenin dengeli olabilmesi için 24 metre toprağın altında olduğu rivayet edilmektedir. 7.asırda İslamı kabul eden Türkmenler Ürgenç'e 40 mescit ve minare yapmışlardır. Bunun en belirgin örneği Kutlu Kemal'in yaptığı eğri minaredir. 64 metre olan bu minare günümüzde 58 metredir.6 metresi toprak altında kalmıştır.

Harezmi lideri İl Aslan ve Sultan Tekeş'in türbeleri ve camisi vardır. Türbe, mescit, kütüphane ve külliye kurdumuşlardır. Kırk molla tepesinde yüzotuzüedi ilim adamının eserlerinin bulunduğu bir kütüphane vardır. Dünyayı etkileyen eserlerin orjinalleri buradadır. Eskiden 22 Mart Nevruz günü yılda birkez kütüphane halka açılıyor,ancak ilim adamlarına giriş serbesttir. Türebeg Hanım'ın türbesi,Harzemşahların köşkü olarak yapılmıştır.

II-KUBREVİ TARİKATININ YAPISI

a) Kubrevi Tarikatının tarihi

Türk kültür tarihinde etkili olmuş birçok velinin hayatı gibi Necmeddin Kubra'nın hayatı da sisler arkasında kalmıştır. Örnek insan tipi olarak karşımıza çıkan veli tiplerini halk kendi düşüncelerine benzer karakterler haline getirmiş ve gerçek hayat hikayelerinden büyük ölçüde uzaklaştırmışlardır.İslamiyetin kabulünden sonra nesillere dini terbiye ile vicdani ve ahlaki davranışları telkin eden, toplumu mazi etrafında bütünleştirmeye yönelten tevhid değer hükmünü benimsemiş şahsiyetlerden biri de Necmeddin Kubra'dır.

Daşhovuz'un bölge merkezi olan Köhne-Ürgenç'in adı Harezmi'nin başkenti olan Ürgenç'ten (Gürgenç-Cürçen) gelmektedir. 1646 yılında Abdulgazi, şehrindeki insanları yeni şehire (yani Taze Ürgence) taşıyor. O yüzden eski Ürgenç şehri Köhne-Ürgenç olarak adlandırılıyor. Köneürgenç Amuderya'dan 40 km uzaklıkta, Hoca ili demiryolu istasyonundan 35 km güney batıda ve merkezden 89 km kuzey batıda bulunuyor. Güney tarafında Harezmi'nin merkezi olan eski Ürgenç bulunmaktadır. Burada XII-III y.y ait olan Törebeğ Hanının, Tekeş sultanın, Necmeddin Kubra'nın, Sultan Alı'nın mezarları bulunmaktadır².

Ürgençin hükümdarı Memnun İbn Muhammed, Amuderya'nın sağını solunu birleştiriyor ve Ürgenç'i başkent yapıyor. Harzemşahlılardan İl Arslan'ın (1156-72) oğlu Aladdin Tekeş'in (1172-1200) ve Muhammed'in (1200-1220) idareciliği döneminde doğunun en gelişmiş siyasi, kültürel ve ticari merkezi olmuştur. XIII yy. Moğollar Orta Asya'yı ve Harezmi fethediyor. Savaşta Köhne-Ürgenç'in en güzel binalarını yıkıyor. Arap seyyahı İbn-ı Batuta (1333) Türk şehirleri arasında Ürgenç'in en güzel olduğunu, sokaklarının genişliğini, pazarda istenilen herşeyin bulunduğunu anlatmaktadır.³

Necmeddin Kubra'nın mezarı XIV yy. 30. yıllarında yapılmış olup Sultan Ali'nin türbesi ile yanyana bulunmaktadır. Bu iki kabir karşı karşıya olarak bir küçük avluyu meydana getirmektedir. Avlunun bir köşesinde

² **Türkmen Sovyet Ansiklopedisi** "Köhne-Ürgenç" IV İlimler Akademisi yayını,Aşgabat,1982,s.502-503.

³ A.YAKUBOVSKI,**Köhne-Ürgenç'in Amtları**, Ruh yayınları, Aşgabat, 1920,s.37.

kilden ve tuğladan yapılmış kubbeli bir ev vardır. Bu kabir orta asırların mimarisine göre konselos yelkenleri ile onaltı genli traşpete üzerinde duran tuğla kalınlıkta yukarısı kubbe ile örtülmüştür. Oda tabanı 26x5 cm ölçülü tuğla ile döşenmiştir. Orada dünyada az rastlanan kabir üstleri bulunmaktadır ve çok güzel renklerle (gökyüzü, mavi, beyaz, kahve) sırcalanmış ve süslenmişlerdir. Bunların dışında türbenin oyma nakışlı güzel kapıları vardır. Seyrek renkli sırcaların birçok parçası günümüze kadar gelmiş ve onlar müzede saklanmaktadır. Sırçanın üzerindeki beyaz şekilli yazılarından onun Moğol saldırısı zamanında vefat eden Şeyh Necmeddin Kubra'ya ait mezar olduğu ve Gutlu Temir Toyle'nin idareciliği zamanında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁴

b) Kurucu Şeyh Necmeddin Kubra

Kubreviye ve Zahabiye tarikatının kurucusu Ahmed bin. Ömer Ebul Canap Necm-ed-din el Kubra el Hivaki el Harezmi dir. Bu künye kendisine rüyada peygamber efendimiz tarafından verilmiştir. "Tammal el Kubra(Büyük kıyamet)Şayh-i vali-taraş" veli yetiştiren şeyh lakaplarıyla da anılmaktadır. Hicri 540 (1145) senesinde Harezmi'nin (günümüzde Köhne-Ürgenç'in) Hayvek köyünde dünyaya gelmiştir. Süfiliğin gelişmesindeki rolü çok büyük olmuştur ve sayısız talebeleri arasında tasavvuf akidesinin birçok temsilcisi bulunmaktadır. Orta Asya'da bugün de anlatılmakta olan birçok efsane ona bağlanmaktadır. Necmeddin Kubra'nın irşadla görevli 360 kadar halifesi olduğu söylenmektedir.

Necmeddin Kubra genç yaşta seyahatlere çıkmış ve Mısır'da meşhur Şeyh Rüzbihan el Vazzan el Mısır'ı ile tanışmış, onun müridi olmuş ve şeyhin gözetiminde son derece sıkı riyazet (ruh terbiyesi) geçirmiştir. Daha sonra kızıyla da evlenerek şeyhinden bir evlat muamelesi görmüştür. Bir gün İmam Ebu Nasr Hafza'nın Tebriz'de sünnet hakkında güzel dersler verdiğini duymuş ve tebrize giderek ondan kelam dersleri almıştır. Necmeddin Kubra,"Şayh üs Sünna va'l Maşalih"adlı mukaddime mahiyetinde bir eser yazmış ve bu eser hakkındaki bir münazara (tartışma) esnasında şeyh Faraç Tabrizi ile tanışmış ve onun tesiri altında kalarak kelamı bırakıp tasavvufa yönelmiştir. Baba Faraç her türlü bilgi iktibasını (ahımını) lüzumsuz görüyordu. Ona göre bilgi ancak ilahi bir ilham ile mümkündür. Necmeddin Kubra çok geçmeden bu şekilde hedefe ulaşamayacağını anladı. Şeyh Ammar-i Yasir'e intisap etti ve onun tavsiyesi üzerine tam bir sofi olabilmek için İsmail Kasri'nin mekdebine dahil oldu. Buradan da ikinci hırka"Hırkai Tabarruka"sını aldı ve ilk şeyhi olan Baba Faraç'a geri döndü ve O da Necmeddin Kubra'yı Harezmi'ye gönderdi.⁵

Necmeddin Kubra'nın Harezmi'de vaaz ve irşadları büyük bir rağbet kazanmıştır. Kendisi hadis ilminde de uzman olduğundan gençliğinde girdiği her tartışmadan üstün çıktığı için büyük kıyamet anlamına gelen " Tammetül Kubra " adıyla anılmaya başlanmıştır. Sonra Kubra kelimesi lakabı olarak kalmıştır.⁶

Harezmi'de XII-XIII. asırda büyük mutasavvıflar yetişmiştir. "Necm al Din Bağdadi, Sa'd al Din Hanavi, Baba Kemal Cündi Şayh Razi al Din, Ali Lala, Sayf al Din Baharzi. Necm al Din Razi " bunlardan birkaçıdır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin babası Bahaddin Veled de talebeleri arasında görülmektedir.

Şems-i Tebrizi bazı kaynaklara göre Necmeddin Kubra'nın halifesi Baba Kemal'in dervişlerindendir.⁷ Mevlana Celaleddin'in babası Bahaddin Muhammed Veled'in Necmeddin Kubra'ya Şems-i Tebrizi'nin de

⁴ **Türkmen Sovyet Ansiklopedisi**, "Necmeddin Kubra'nın Mozelisi" IV, İlimler Akademisi yayını, Aşgabat, 1984, s.165.

⁵ Massignon L. Kubrevi Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, X, M E B yayını, Ankara, 1974, s.162

⁶ Ahmet Güner ENGİN, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Milliyet yayınları, İstanbul, 1991, s.208

Necmeddin'in halifelerinden Baba Kemal-i Cümdi'ye mensup oldukları görülmektedir. Kubreviye tarikatı daha çok Orta Asya'da etkili olmuş fakat Nakşibendiye ve Mevleviye tarikatlarına da tesiri olmuştur.

c)Kubrevi Tarikatında Ritüeller

Kubrevi'lerin tarikat silsilesi : Cüneyd-i Bağdadi, Ebu-Necib Suhreverdi, Ammar bin Yasır ve Ahmed Necmeddin Kubrevidir.

Kubreviye tarikatının üç temel esası vardır:

1-Tedrici olarak yemeği azaltmak.

2-Kamil bir mürşidin iradesine tabi olmak.

3-Cüneyd-i Bağdadi'nin sekiz esasını yerine getirmektir.

Necmeddin Kubra şeriat ilkelerine bağlı, sünni bir anlayışla din ile tasavvufu uzlaştırmaya çalışmıştır.Kubreviye tarikatına mensup olanlar şu esaslara uymak mecburiyetindedirler; "Beden temizliği, halvet, susmak,oruç tutmak, zikretmek, teslim olmak, akla gereksiz şeyleri getirmemek, kalbi şeyhe bağlamak, ancak zorunlu durumlarda uyumak yeme içmede perhize dikkat etmek".⁸ Tarikat törenleri topluca tekkede yapılarak şeriata uyularak Allah adı zikredilir. Kubrevilikte sunniliğin tüm kurallarına uyulur. Bu nedenle Türkmenler şia olan toplulukları sevmemekte ve onları İslam dışı olarak görmektedirler.

d) Necmeddin Kubra'nın Şehit Edilmesi Ve Türbesi

Necmeddin Kubra Harezmi'nin Moğollar tarafından işgalinde 13 Temmuz 1226'da (Bir rivayette Eylül 1221) Cengiz'in askerleri tarafından şehit edilmiştir. Necmeddin Kubra'nın hayatını yazanların tamamı şeyhin açıktan açığa düşmana kafa tuttuğu ve elinde kılıç olarak şehit düştüğü hususunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Leningrad Şark Tetkikleri Enstitüsü'nde şark türkçesi ile yazılmış olan "Şeyh Necm al-Din Kubra-nı Şehid kılıp şehri Harezmi'ni harab kılganının beyanı". Bu eser Harezmi'nin son günlerini ve tahribatını anlatan tarihi bir romandır. Bu eserde Necmeddin Kubra'nın Moğollara karşı mudafası anlatılmaktadır. Kendisinin manevi kudreti sayesinde şehrin Moğolların eline düşmesine mani olduğu, ancak oradan ayrılmaya karar verdiğinde ise şehrin düşmanların eline geçtiği anlatılmaktadır. Bu roman Katip Çelebi (1234) nin zikrettiği "Tuhfat al Fukara" adlı Necm al Din'in farsça bir hal tercümesinden alınmış olması mümkündür. Necmeddin Kubra aynı zamanda çok eserleri olan bir yazardır. Süfiliği ilgilendiren bir çok konu hakkında değerli risaleler bırakmıştır. Eserlerinin çoğu Arapça olarak yazılmıştır.⁹

Necmeddin Kubra'nın mezarı 1851 yılında meşhur İran alimi Rızakulıhan Köhne-Ürgenç'e geldiğinde orada başka bir avlu olduğunu belirtiyor. Rızakuli'nin "Fatarat Name i Harezmi " adlı kitabında Necmeddin Kubra'nın biyografisini ve bir çok rubaisini de yazmıştır.¹⁰ Türkmen şairlerinden Nurmhammet Andalip bir şiirinde " ol şih Kubra etti Şahadat Meyin Naş " demekle onun büyüklüğünü dile getirmektedir. Necmeddin Kubra "dinin büyük yıldızı" ismi zaten onun büyüklüğünü anlatmaktadır. Onun yanında oturan ve sohbetinde bulunanların

⁷ Selçuk ERAYDIN, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marifet yayınları, İstanbul, 1990, s.398

⁸ A.G.ENGİN, **a.g.e.**, s.208

⁹ Massignon, Kubrevi Maddesi, **İ A, X**, s.164

¹⁰ Nazar HALİMOV, **Kadimi Ürgenç'e Seyahat**, İlim yayınevi, Aşgabat, 1991, s.41

davranışlarının olumlu yönde değiştiği söylenilmektedir. Necmeddin Kubra'nın bir lakabı da " Şeyh Veli Taraş "çok veli yetiştiren şeyhtir.

Sufizm öğretimi insanları dünyanın nimetlerinden vazgeçmeye çağırmaktadır. Onun nimetlerinden ve zevklerinden az da olsa kanaat etmeyi istemektedir. Sufilerin çoğu hayata ve topluma önem vermeyerek dilenip yaşıyorlardı. Sufizm'e kötümserlik ve pasiflik hakimdi. Bu durumda onlar halka kötü örnek olmuşlardı. Necmeddin Kubra ise 75 yaşında silahla Moğollar'a karşı çıkıp cesurca savaşmış, kahraman olarak mücadele vermiş ve şehid olmuştur. Onun cesurluğu, vatanseverliği öteki şeyhlerden farklılık arzetmektedir.

Necmeddin Kubra'nın mozelesi (türbesi) XIV. asırdan günümüze kadar gelen çok önemli bir anıttır. Sultan Ali ve Piryar Veli'nin mezarı ile bir avlu içinde bulunmaktadır. Aynı avlu içinde bir de medrese bulunmaktadır. Etrafları ise büyük bir mezarlık olarak kullanılmaktadır. Necmeddin Kubra'nın türbesi portal sanatı ile en güzel şekilde yapılmıştır. Doğudaki kapısından medresenin odalarına geçilmektedir. İbn-i Batuta (1322-1334) Kutlu Timur'un yönetimi zamanında mozeleyi ziyaret etmiştir. İbn-i Batuta'nın anlattığına göre" yedi tane adaletli harezmi şöhratinin yatağı diye" söylüyor¹¹ yani Harezmi döneminde şöhrat sahibi yedi kişinin mezarı burada bulunmaktadır diyor. Halkın söylediklerine göre burada yedi değil sekiz tane mezar bulunmaktadır.

Şeyh Necmeddin Kubra'nın mozelisinin portalında yazılar kalmış, ama çoğu silinmiştir. İlk defa yazılar 1920 yılında Yakubovsky tarafından okunmuş ve neşredilmiştir. Portalin yazısının uzunluğu 522 cm. genişliği ise 38 cm.'dir. Ürgenç'in birçok heykelleri gibi Necmeddin Kubra'nın mozelesinin durumunda kendi efsanesi sağlıyor, o konuda bilgi veriyor. Ayrıca onun hakkında el yazısıyla yazılmış birçok romanda bu konuda gerekli bilgiyi vermektedir. Bu romanlar Harezmi tarihi olarak değer kazanmaktadır.

Demek ki Harezmi tarihi mezarın meydana gelmesinde ve efsanelerde şeyhten kalan özellikler hakkında da bilgi vermektedir. Bunların yanında elle yazılmış şeyler ve masalarda mevcuttur. Nazar Halimov " Ürgenç'in Anıtları " adlı kitap kitabında Necmeddin Kubra ile ilgili şunları yazmıştır;

" Deniliyor ki o zamanlar Bilgi Hulagu geldiğinde Harezmi'i darma dağın etmiştir. Şeyh Necmeddin Kubra da öldürülmüştür. Şeyh ölmeden önce onun bir komşusu vardı. Doğru ve dürüstlüğü ile tanınan genç adam şeyhe hizmet etmekten hoşlanıyordu. Şeyhin sevdiği ona hizmet eden Cemilcan isminde de bir öğrencisi vardı. Bu öğrenci şeyhin yanında olmayınca onun komşusu bütün işleri kendi görürdü. Kalmık, Harezmi'e baskı yaptığı zaman o genç adam rehin olmuştur ve Kalmıklar tarafına götürülmüştür.

Harezmi Şahın'ın bir yeğeni vardı. O Harezmi Şahın'ın ölümünden önce şöyle bir söz söyledi:"Benim diğer insanlardan farkım yok. Ben de onlar gibi kendimi ölüme vermek istiyorum". Kötülüklerle mücadeleye başladı. Önce o kendine 40 tane sadık arkadaşı seçti ve bütün Kalmıkları öbür dünyaya gönderdi. O Harezmi'e şah oldu. Burada adaleti ve doğruluğu yerleştirmeye çalıştı ve bütün darma dağınık olan şeyleri tamir ettirmeye başladı. Fakat o Necmeddin Kubra'dan kalan şeyleri bulamamıştı. Onun mezarını bulup üzerini yaptıramadığı için çok üzülüğünü söylüyordu.

Onun zaferini duyan Cengizhan ordusunu toplayarak Çin ırmağını geçti, fakat bütün ordusu ve o da onlarla beraber öldü. Bu olaylar onuncu yılda Harazmlilerin zaferinden sonra olmuştur. O günlerde Kalmıklar'a rehin olan Şeyhin komşusu kendi vatanında değişikliklerin olduğunu duyunca Harezmi'e dönmek istedi. O Kuki

¹¹ Nazar HALİMOV, a.g.e.,s.43

Suyan dağlarının yanında bulunuyordu. O dağları ne geçmek ne de üstünden gitmek mümkün değildi. Ama o bölgeler tatlı otlar ve birçok hayvanlar bakımından zengindi. Burada bir adam onun başka bir bölgeden geldiğini bilince ona bir iş verdi. Adam ona dedi ki "Bende işleyen insanları kırk gün yediriyorum, bir gün işletiyorum "diye söyledi. Kırk gün sonra adam bir dana kesti, sonra onun derisini soydu ve o deriden bir torba dikti. Genç adam onun içine girdi. Adam torbayı dağın başına götürdü. Kuşlar torbayı parçaladığı zaman içinde insanı görünce korkarak uçup gitmişlerdir.

Genç adam dağın başında kıymetli taşları aşağıya doğru döküyordu ve başka bir adam da onları aşağıdan topluyordu. Adam onları yükledikten sonra genç adama yolu göstermeyerek gitti. Genç adam dağın başında daha önceden ölmüş insan kemiklerini görüyor, korkarak ağlıyor ve orada uyuya kalıyor.

Genç adam rüyasında şeyhi görüyor. Şeyh Necmeddin Kubra ona diyor ki: "Bu dağlardan kimse sağ geri dönmez. Fakat ben seni Harezmi'ye götürüyüm. Ama oradaki şaha benden selam söyle ve benim mezarımın bulunmasında ona yardımcı ol" dedi. Şimdi uyanmalısın ve yanında bulunan tilkinin(bir rivayette bozkurtun) arkasından gitmelisin. Genç adam uyanıp tilkiyi gördü ve tilkinin arkasından gitti, tilki onu bir kampın yanına getirdi. O kampın içinde onun tanıdığı sesler geliyordu. Onu içeriye davet ettiler ve orada bütün Harezmi'nin ileri gelenleri, büyükleri, velileri, şeyhleri ve yöneticileri bulunuyordu. Ayrıca Cemilcan, Şeyh Sihabaddin, Şeyh Şerafeddin İbn-i Acib ve Şeyh Necmeddin Kubra da bulunuyordu.

Şeyh Necmeddin Kübra dedi: "Oğlum sen bir ölümden kurtuldun. Bizde mi kalmak istiyorsun, yoksa Harezmi'ye mi dönmek istiyorsun?" genç adam ise şöyle cevap verdi: "Şeyhim bana izin verirse ben vatanıma dönmek istiyorum". O zaman şeyh cebinden karpuz çekirdeğini çıkardı. Bunun dışı beyaz oluyor, ama onun yumuşak yeri kırmızı oluyor. Bunun gibi türlü çekirdekleri şeyhin şerefine "Şahid" ismini taşıyor. Şeyh o gence şöyle dedi: "Bu çekirdekleri ekersen yalnız dallarını kesmeyeceksin, onun dalı doğruya uzanacak ve iki tane karpuz getirecek. Karpuzun biri ancak doğu tarafında, diğeri güney tarafa gidecek. Orada Şeyhin başı ve vücudu yatıyor..."

Şeyh Cemilcan'a komşusunu yolcu etmesini emretti. O genç adamla üç adım gittikten sonra ona dedi: "Sen artık vatanındasın". Kısa bir zamanda Şeyhin kerametiyle vatanında olmuştu. Genç adamı komşuları tanıdılar ve direkt Harezmi Şahına götürdüler. O artık vatanındaydı. Şeyh Necmeddin Kubra'nın işaret ettiği yere karpuz çekirdeklerini ektiler ve bugünkü mozelenin bulunduğu yeri tesbit ettiler. Böylece Necmeddin Kübra'nın mezarı meşhur herkesin tanıdığı yer olarak inşa edilmiştir.¹²

Bir gün Şeyh Necmeddin Kübra'nın yanına ihtiyar bir kadın geldi ve onu evine davet etti. Onun küçük bir evi ve büyük bir bahçesi vardı. Şeyh görünce şaşırıp ve düşündü ki o zamana kadar Harezmi'de bu kadar güzel bahçeye rast gelmemiş. İhtiyar kadın dedi ki " Bu bahçe değil, geçmişten kalan bir mezarlıktır". Şeyh kadına mezarlığa bu kadar güzel baktığı için teşekkür etti. İhtiyar kadın ona: "Seni buraya çağırmanın sebebi yemek yedirme değil, bu gün gördüğüm rüyadan dolayı çağırdım" dedi ve rüyasını anlatarak ekledi. "Sen şeyh olacaksın ve düşmanların senin başını bu bahçede vuracaklar". Sonra ihtiyar kadın onun öleceği yeri ona gösterdi. Şeyh çok

¹² Nazar HALİMOV, a.g.e., s.52-64

sevindi, kadına teşekkür etti ve o günden sonra ölümüne kadar Necmeddin Kubra sabahları kadının söylediği yere dua etmek için geliyor ve dua ediyordu.¹³ Zaten şu andaki kabirde mezarlığın içinde bulunmaktadır.

Pirin mezarı Kutlu Temir, Ürgenc'e hükümdar olduktan sonra inşa edilmiştir. Bina dört tane odadan meydana gelmektedir. Ön yüzü kuzey tarafa baktırılarak kurulmuş olan külliye'nin üzerinde peştağın "p" harfi şeklinde kıymetli yazılar ve bilgiler günümüze kadar gelmiştir. Bütün eski Ürgenç'in yirmiye kadar olan eski anıtlarından sadece bu bina ve iki tane minare kendilerinin kuruluş devirleri hakkında bilgi vermektedir. Diğer binaların yazıları kaybolmuş ve nerede, ne zaman, kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Şeyhin kerameti olarak bu bina çeşitli olaylardan az etkilenecek günümüze kadar gelmiş ve dimdik ayakta durmaktadır.

Pirin mezarına süslemeli ve işlemeli güzel bir kapıdan girilmektedir. Mezarın üzeri 1950 yılında mermerden güzel bir şekilde yapılmıştır. Ortada iki tane mezar üstü bulunmaktadır. Birinin altında Şeyhin vucudu, diğerinin altında ise Şeyhin şehit olan kellesi bulunmaktadır. Vucut ile baş 50 cm aralıkta aynı yerde bulunmaktadır. Necmeddin Kubra Moğollar tarafından şehit edildiği vakit boynu kılıçla kesilmiştir. Bu nedenle vucut ile baş mezarda ayrı ayrı yerlere konulmuş ve üzeri de ayrı ayrı yapılmıştır. Mezarın üzerinde şeyhin sözleri, ayet ve hadisler yazılı olan kumaş parçaları bulunmaktadır. Tabanı parke ile döşenmiş ve üzeri Türkmen halısı ile kapatılmıştır. içeri girerken ayakkabı çıkarılmakta ve ziyaret ettikten sonra oturup dua edilmektedir. Gürhaneye (Türbe) üç tane pencereden ışık düşmektedir.

Mezarın çevresindeki duvarda kapıya yakın olan kısımda Necmeddin Kübra'nın bir rubaisi bulunmaktadır.

"Az Suhbat-ı halk söz perişanı nist
Az kala ya kulun gayr-i heyranı nist
Dost az ama sustan neşitan kune
An ast ne ahras puşa yutanı aist "

Bu rubai pirin öğüt ve tavsiyelerini içermektedir. Geriye dönüp sağ taraftaki kapıdan girdiğimiz zaman efsanelerde söylenen yedi adil Harezmi şahırlarının mezarlarını görmek mümkündür. Fakat odadaki mezar sayısı sekizdir. Onlardan sadece biri boyalı taşlarla süslendirilmiştir. Bu mezarın kime ait olduğu belli değildir. Batısında Harezmi şahırlarının gürhanesinin (kabrinin) karşısında yine bir oda vardır. Bu oda boştur. Çünkü bu oda medreseyi veya şeyhi ziyaret için gelenlere yapılmış olan konuk odasıdır.

Bir efsanede Necmeddin Kubra'nın en eski mezarlıkta gömüldüğü söyleniyor. Gerçekten o bölümlerde çok eski mezar var. Efsanede o mezarlardan birisinde şeyhin talebesi olan Cemilcan'ın olduğu söyleniyor. Fakat buranın bekçileri Rızakuli Han, Cemilcan'ın mezarına Necmeddin Bağdadi'ninki diye söylemişlerdir. Necmeddin 1216 veya 1219 yılında Harezmi Şahı Aladdin Muhammed'in fermanı ile öldürülmüş. Onun ölmüş cesedini çalıp nehire atmışlar. Onun mezarını Necmeddin Bağdadi'ye ait olduğu sanılmaktadır. Yerli halk suya gark olanları çıkarmış ve eski mezarlığa gömmüşlerdir. Pir çok sevdiği müridinin kendi ayak ucuna gömülmesini istediği hakkında rivayetler vardır.¹⁴

¹³ Yahşi Murad AŞIROV, Müze müdürü, 40 yaşında, üniversite mezunu, Köhne-Ürgenç'te yaşıyor. (Araştırmacı tarafından yapılan video röportajından alınarak yazılmıştır).

¹⁴ Nazar HALİMOV, a.g.e., s.68

Cemilcan hakkında müze müdürü Murat Bey'in bize anlattıklarına göre Necmeddin Kubra bu küçük yaştaki çocuğu talebe olarak almış ve ona tasavvuf terbiyesi vermiştir. Moğollar Ürgenç'i işgal ettikleri zaman bu talebe de Pire hizmet etmektedir. Pir abdest almak için su getirmesini söyler. Cemilcan sıcak su getirir. Fakat bir hayli gecikmiştir. Pir sorar:" Niçin geciktin evladım?" Moğollar beni şehit ettiler, kafamı da kılıçla kestiler. Pir baktığı zaman Cemilcan'ın başı yoktur. Cemilcan bir kuş şekline girmiş ve şeyhine suyu getirmiştir. Niçin sıcak su diye sormuş. O da efendim bu su ile boy abdesti alın beyaz elbiselerinizi giyin. Çünkü sizi de şehit edecekler demiş ve şeyh de aynen yapmış bir müddet sonra da şehit olmuştur. Pir şehit olmadan Cemilcan'ın mezarını kendi yanına yapılmasını söylemiş ve o şekilde yapılmıştır. Cemilcan'ın bir diğer adı da Necmeddin Bağdadi'dir. Mezarı şeyhin ve pirlerin mezarı arasındadır. Bağdat'tan göçüp geldiği için bu lakapla anılmaktadır.

Tarih ve edebiyatçı olan meşhur İran'lı alim A. Afarudu 1986 yılında Türkmen doğu bilimcilerine konferans verirken Necmeddin Bağdadi'nin Bağdat halifesinin Harzemşahlıların elçilik heyetinde olduğunu söylemiştir.¹⁵ Daha sonra burada yaşarken Necmeddin Kubra ile tanışmış ve ona mürit olmuş, hizmet etmiş ve burada da şehit olmuştur, ve Cemilcan'ın güzel bir şiiri mezarının yanındaki duvarı süslemektedir.

" Aş çiyden insanın cesetleri çamur oldu
(ve) binlerce belalar ve dertler dünyada doğdu.
Aşk dikenini ruh kuma saplandı (ve derken)
Bir damla sızdı, ve o damla gönül isimlendirdi."

e) Necmeddin Kubra'nın Eserleri

Necmeddin Kubra'ya ait yazılan yazılar ilk nazariyecilerin eski tasavvuf ile İbn-al- Arabi ve seleflerinin daha uygun selefleri arasında bir intikal teşkil etmektedir. Eski nazariyeciler gibi Necmeddin Kubra'da süfliğin ameli tarafı ve bilgi yolundaki safhaları ile meşkul olmuştur. Bununla beraber metafizik meselelerle uğraşmamıştır. Kendi eserleri İbn al-Arabi'nin eserleri ile birlikte XIII. asrın felsefi nazariyelerinin sonraki gelişmesinin esasını ve temelini teşkil etmiştir. Tasavvuf yolunun en tanınmışlarından ve büyüklerinden olan Necmeddin-i Kubra hazretleri, zahiri ve batını ilimlerde derin bir alim olup, islam ahlakı ile ahlaklanmış büyük bir kişidir. ilim öğretmek için çok gayret etmiş bir alimdir. Allahü Teala'ya ibadet etmek ve O'nun dinine hizmet etmekte katıyyen gevşeklik göstermemiştir. Bu yolda kınayanların kınamalarına aldırmayan, istisnasız bütün insanlara yardım etmeye, faydalı olmaya gayret eden insanlardan biri olarak anılmaktadır.

Necmeddin Kubra hakkında yazılan eserlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür. Safinat al Lavliya, Hazinat al Asfiya, Nafahat al Uns, Tarih-ı Guzıda, Haft İklim, Macalis al Uşrak, Riyaz al Arifin, Ataş Kada, Taraik al Naka-ik, Macalis al Muminin, Tabakat-ı N_şiri, Signen al Hallad, Tazkirat al Şuara...¹⁶

Necmeddin-i Kubra çok kıymetli eserler ve risaleler yazmıştır. Bazıları şunlardır: Aynül-Hayat (K. Kerimin tefsiri olup 12 cildir), Usül-i Aşere, tasavvufa dair olup talebelerinin ve daha sonra gelen bir çok kimsenin el kitabı olmuştur. Risale il el Haim, Fevaih-ul Cemal, Adab-üs Süfiyye, Risale-i Necmeddin, Sekinet-üs-Salihin, Risale-i Sefine¹⁷... ve daha başka eserleri ve risaleleri de vardır.

¹⁵ Nazar HALİMOV, a.g.e., s.69

¹⁶ Massignon, Kubrevi Maddesi İ A, X, s.164-165

¹⁷ Evliyalar Ansiklopedisi, "Necmeddin Kubra", IX.cilt, Türkiye Gazetesi yayını, İstanbul, 1992, s.312

f) Kubreviye Tarikatının Türkmen Toplumuna Etkisi

Türkmenler arasında İslamın hızla yayılmasında en önemli faktörlerden biri tasavvuf ve tarikat hareketleridir. İslami değerlerin fert ve toplumlarda en iyi şekilde yerleşip yaşanır hale gelmesi idealine hayatlarını vakfetmiş olan cemaatler tebliğ faaliyetine büyük bir önem vererek adeta İslam'ın misyonerliğini yapmışlardır. İslamda misyonerlik faaliyetini üstlenmiş özel bir teşkilat olmamakla birlikte gönüllü bir faaliyet olarak cemaatler bu görevi yapmaktadır. Sırf İslamı tebliğ etmek düşüncesiyle buralara gelen insanlar olmuştur.

İslamın yayılma dönemlerinde bir nevi ileri karakol görevini üstlenen Kubrevi tarikatı üyeleri henüz İslamın ulaşmadığı toplumların arasına karışarak, kendilerine has sevdirci, okşayıcı ve ikna edici üslup ve yaklaşımlarıyla İslam'ı tebliğ etmişler. Böylece bu bölgelerin resmen İslam topraklarına katılmasını kolaylaştırmışlardır. İslamiyet kalıcı bir şekilde yerleşmiştir. Bundan Allah dostu ve gönül insanların İslamı tebliği sırasında sergiledikleri ihlasın ve kullandıkları sevdirci metodun çok büyük tesiri olmuştur.

Türklerin İslam'ı kitleler halinde kolaylıkla kabul etmelerinin arka planında yatan en önemli sebep bu gönül insanların samimi tavır ve davranışlarıdır. İslamın Orta Asya topraklarında hızla yayılmasıyla birlikte, Gönül erleri bölgeyi bir ağ gibi sarmış, Herat, Nişabur, Merv, Buhara, Fergana ve daha bir çok şehirlerde bu insanlar irşad ve tebliğ faaliyetini sürdürmüşlerdir. Bu topraklarda yaşayan her insan bu gönül erlerinin hizmetlerinden faydalanmış ve onları bağrına basmış ve istifade etmesini bilmişlerdir. Moğol istilasının sürdüğü bunalımlı dönemlerde de tarikatlar insanların en emin ve huzurlu sığınağı olmuştur. "İslam dünyasının sınır bölgesi durumunda olan Orta Asya en yoğun tasavvufi faaliyete sahne olmuş; önce Yeseviye ve Kubreviye daha sonra da Nakşibendiye tarikatı kurularak müslümanları maddi ve manevi himayelerine almışlardır".¹⁸

Bu hizmet erleri İslamı tebliğ ve onu dış tehditlere karşı muhafaza etme görevlerini birlikte üstlenerek, Türk dünyasının hızla müslümanlaşmasında ve orada İslamın kalıcı bir şekilde yerleşmesinde en aktif rolü üstlendiği gibi: Orta Asya Rus işgali döneminde dini değerlerin muhafazasında da en etkili rolü üstlenmişlerdir.

Tarikatlar geniş ve birbirinden farklı coğrafyalarda, aynı ilkeler doğrultusunda dini, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatımızı içine alan geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Özellikle Türkmenlerin İslam dini ile tanışmasının, benliklerini ve varlıklarını devam ettirmesinde ayrı bir önemi vardır. Müslümanlık sayesinde Türkmenler milli kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Eğer Türkmenler tarih sahnelerinde varlarsa bunu müslüman olmalarına borçludurlar. Türkmenlerin nezaketinden, terbiyesinden, fedakarlığından, inceliğinden, muhteşem edebinden, ince ruhluluğundan, devlet anlayışından ve daha pekçok insanı vasıflarından iftiharla söz edebiliyorsak bu dini terbiye ile gerçekleştirilmiştir.

İslam dininin temel gayesi insanın kötlüklerden arındırılması nefsin terbiye edilmesi, gönlün zenginleştirilmesi, güzel ahlakla donatılıp, dinine memleketine, milletine faydalı insan yetiştirmeyi sağlamasıdır. Bu değerlerin Türkmenistan topraklarında ve Türkmenler arasında yayılmasında Kubrevi tarikatının büyük etkisi olmuştur.

III-SONUÇ

¹⁸ Osman TÜRER, "Türk Dünyasında İslamın Yayılması ve Muhafazasında Tasavvuf ve Tarikatların Rolü", **Yeni Türkiye Dergisi**, XV 15, 1997, Ankara, s.174

Tarikatlar Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde hızlı değişen sosyo-ekonomik yapının yarattığı güvensizlik ortamında bir tür sosyal güvenlik mekanizması olarak görev üstlenmektedir. Temelde toplumsal ilişkilerde hem de değerler ve dünya görüşü düzeyinde uyuma yönelik güçlü mekanizmalar geliştirmektedir. Genel olarak bakıldığında başlangıçta bir imar ve iskan aracı olan tarikatlar, bu dönemde çok önemli bir sosyolizasyon mekanizmasıdır. Tekkeler hem yolcu ve mensuplar için misafirhane hem de hasta ve yoksullar için bir tedavi ve yardım merkezi olmuştur.

Kübrevi tarikatının Türkmenistan'da Sovyet öncesi dönemdeki görüntüsünü görmek mümkün olmamakla birlikte, hala eski etkilerini ve tesirini günümüzde de görmek olanaklıdır. Tarikatlar dini hala içten ve daha sıkı bir şekilde yaşamak arzusundan kaynaklanan ikaz, itiraz ve protestoların tezahürleri şeklinde ortaya çıktıkları görülmektedir ve nitekim İslamiyette ilk zuhd hareketi de bu şekilde başlamış ve daha sonra tasavvuf cereyanı hüvviyetine bürünerek, yüksek seviyede büyük mutasavvıfların yetişmesine imkan verirken, halk katında da tarikat cemaatlerinin vucud bulmalarına imkan vermiştir. Zaten tarikatın lugatta ki manası, tutulan veya gidilen yol, anlamına gelirken, istilahta "Allah'a erişmek için ruhun takip ettiği yolu" ifade etmektedir.

Her toplumun ahlaki oluşumunda, dini inançların katkı ve yönlendirmesini unutmamak gerekir. Köklü bir dini geleneği olan Türkmenlerin de oturmuş ve etkili ahlaki değerleri vardır. Doğruluğu prensip edinen Türkmenler arasında cinayet, zina, yalan gibi yüz kızartıcı suçların yok olmasında Kübrevi tarikatının etkili olduğu görülmektedir. Bu tarikatın etkisiyle, büyüklenme, söz taşıma, yani gıybet etme gibi kötü görülen davranışlar ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında azimli, çalışkan, hareketlive onurlu insan olmayı tavsiye etmiştir. Bu hareket göçebe olan Türkmenlerin yerleşik hayata geçiş sürecini hızlandırmış, İslamdan aldıkları değerler sayesinde, mili benliklerini her türlü baskıya rağmen korumak ve geliştirme imkanı elde etmişlerdir.

Bilindiği gibi her tarikatın temelinde dini yaymak ve insan nefsinin terbiye fikri bulunmaktadır. Her dini tarikat içinde belirti, statü, norm ve dini roller vardır. Tarikatlar geleneksel inanç sistemine getirilen yeni yaklaşımlardır. Tarikatlar üyelerine doyum sağlar ve onların kendi sorunlarına çözümler bulmasını amaçlayan dini görüşlerdir. Tarikatlara giden kimseler genellikle sıkıntı ve sitreslerini atmak için bu kurumlara sığınma ihtiyacı duyan kimselerdir. İnsanlardaki bir an bile olsa problemlerden kurtulmak düşüncesi, bu tip kurumların oluşmasında etkili olmuştur. Bireylerin bu tür tarikatlara girmesinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olayların da etkisi vardır.